

„Az író embernek magával és a világgal kell megmérkőznie...”

BESZÉLGETÉS KOVÁCS ANDRÁS FERENCCEL

– Kovács András Ferencet, a Szentábrahámon, Siménfalván, Székelykeresztúron tanító, majd a marosvásárhelyi Látó című folyóiratot szerkesztő magyar–francia szakos tanárt ma az erdélyi költészet egyik legsokoldalúbb költőegyéniségének tartják. Milyen szellemi állomások vezettek ideig?

– Szatmárnémetiben születtem, ott nőttem fel, huszonegy éves koromig szatmári voltam. Annak a vidéknek a szellemi hozadéka a magyar irodalomban közismert: gondoljunk Kölcsey, Móricz, Dsida Jenő szatmári vagy szamosháti gyökereire, nem is beszélve Adyról vagy Krúdyról. De Szilágyi Domokos is ott járt iskolába, és egykori tanáromat, Láng Gusztávot vagy a filozófus Bretter Györgyöt is említhetném. Nevezhetjük tehát az első szellemi állomásnak, bár én szülőföldként gondolok rá. Nyilvánvalóan sokat kaptam Szatmártól, és legalább annyit a szüleimtől, tehát a környezettől, amelyben felnőttem. Szüleim színházi emberek, én így részben a színházban nevelkedtem. Édesapám maga is literátor ember, irodalomkritikusként működött a régi Utunkban, és onnan jött el dramaturgnak, rendezőnek Szatmárra. Hozzánk már kicsiny gyermekkoromban is elég sok magyar író járt: Kányádi Sándor, Szász János, Szilágyi Domokos, Panek Zoltán, Páskándi Géza, Vári Attila például. Meg mások is – a névsor hosszú volna...

1980-tól Kolozsvárra kerültem, és innen egy egészen más történet kezdődik. Magyar–francia szakot végeztem a bölcsészkaron. Nagyszerű tanárim voltak (például Cs. Gyimesi Éva), akik szellemi kialakulásomat – úgy hiszem utólag – jelentősen elősegítették.

– *Költözködés című kötetének invokációjában írja: „A forma vagy, de nem lehetsz te lényeg.” Ars poeticájának lehet tekinteni ezt a verssort?*

– Bizonyos értelemben természetesen, amennyiben a költészetet, a lírát egyetlen egésznek vesszük, amelynek minden porcikája valami felé mutat, valamit jelez. A forma élteti, összetartja a verset. De az igazi lírához a forma nem elég, még a formaérzék sem. Ugyanis bármilyen kitűnő formaérzékkel lehet csapnivaló verseket írni. A formát igazán nem a tartalom, hanem – az irodalom esetében – a nyelv jelenléte tölti meg. A nyelvnek otthonosan kell lakknia a formát.

– *Az említett kötet bevezetőjében írja, hogy az 1982-től eltelt kilenc év, tehát az 1991-ig tartó időszak költözködés volt „átmenetiségből átmenetiségbe, ahogy a költők költözködnek: részekre szakadva, szertehullatva s megint összekapkodva esendő önmagukat...” Mit jelentett ez az időszak költészetében?*

– Én a 80-as években is meglehetősen sokat írtam. A romániai cenzúra fintora, hogy ezek a versek jórészt most jelentek meg, vagy most vannak megjelenőben. Az első verseimet tízéves koromban írtam, azután egy időre abbahagytam. A szellemi költözködések és a darabokra szakadtság ellenére is próbáltam valami olyan folyamatosságot teremteni a verseimben, ami a külső világban nyilvánvalóan nem mindig valósult meg. Ez tehát egy meglehetősen termékeny időszak volt.

- *Versei tele vannak kulturális utalásokkal Arisztophanésztől Ezra Poundig és József Attiláig. Időnként francia, olasz sorokat foglal bele verseibe. Talán az emberiség szellemi örökségét próbálja továbbéltetni? Poeta doctusnak tartja magát?*

- Ezen még nem gondolkoztam. Ez a jelző manapság mintha egy kis pejoratív éllel is rendelkezne. Én a magam látókörét még mindig nem tartom eléggé szélesnek, körütekintőnek. Hogy miért szeretem mindazt, ami a kultúrát jelenti? A latin kultúrát azért, mert az valamiképpen az európai kultúra alapja. A görög-latin irodalommal, a mítoszokkal nagyon korán megismerkedtem, középiskolában humán osztályba járva négy évig tanultam latinul; persze, azóta sem tanultam meg igazán. De az egyetemen is a régi irodalmat kedveltem: a középkort, a reneszánszt. A klasszikus formák ismerete, szeretete szinte hihetetlen nagy szabadságot kölcsönöz. Ez az út vezetett kedvenc költőimhez: Babits Mihályhoz, Kosztolányihoz, Dsida Jenőhöz avagy Weöres Sándorhoz. A felsorolás persze folytatható volna...

- *Körhintásdi című versének egy sora így szól: „üres játszótéren zsugorodó udvar”. Egy kiüresedett világ képe ez, vagy az élet értelmetlenségének versbe foglalása?*

- Én nem tartom annak, inkább ez valami kihintázás a gyerekkorból, valamiféle elveszített éden. Ugyanakkor talán ez az egyik „legegyszisztenciálisabb” versem. Egyik olvasatban természetesen lehet pesszimista is, vagy inkább leszámolás valamivel.

- *De a „porolófához szegzett denevérek” zárókép inkább félelmetes, mint játékos.*

- Valóban, a zárókép ezt az egész őrült eksztázist, őrült körhintásdit valamelyest megemeli, mintegy fonáknak felmutatva a megváltás misztériumát.

- *Az Erőltetett menet című Radnóti-versre emlékeztető formában mondja el mindezt, bár a verselés nem nibelungizált alexandrin, csupán a sorközépi metszetek, hiátusok rajza egyezik.*

- Valamiféle törést, egzisztenciális hiányt árulnak ezek el. Szándékolt ez a hangsúlyozás.

- *A megilletődött líraiság is fellelhető verseiben, például a Madonna gyermekkel vagy a Hajnalének címűekben. Ez a líraiság az igazi arca a költőnek, vagy a sok közül csak az egyik?*

- Ez a két vers elütni látszik eddigi írásaim többségétől. A különféle versek különféle rétegekből táplálkoznak. Nem tudnám megmondani, hogy ezek hol, melyik rétegből jöttek elő. Részemről a távolságtartó, picit szatirikus, öngúnnyal teli költemények mellett ez a verstípus valami mást jelent, de valahogy ugyanonnan jön.

- *A Madonna gyermekkel alcíme Michelangelo: Pietà. Mennyi ebben a személyes élmény?*

- Nem kimondottan látványélményről van szó. Én inkább úgy fogalmaznám meg – nagyon rejtőzködően és titokban tartva az egésznek a finalitását –, hogy a pieták kapóra jöttek nekem. Nagyon furá volna, ha azt mondanám, hogy megélt élményből táplálkozik a vers, nyilvánvalóan valami más izzás hevíti, nem egy látvány leírása. A Michelangelo Pietáját tekintjük inkább valami olyannak, amit bevontunk a képbe, mert hát arra volt szükségünk. Itt a forma is valamelyest invokálja, vagy hát „megsegíti” a tartalmat. Jacopone da Todi *Stabat Mater*ére utal. A *Hajnalének* ambroziánus sorainál arra vigyáztam, hogy a cezúra pontosan az ötödik szótag után legyen, a hetest nevezhetjük anakreóninak is... Vagy bárminek. A szakaszok kezdőbetűi pedig egy akrosztikonként rejtjenek. Sok versemben van akrosztikon, még ennél rejtettebben is.

- *Elárulna valamit a versek születéséről, hiszen az ilyen műves forma sok-sok csiszolást kíván? Nem vész el közben az élmény?*

- Nagyon nehéz erről beszélni, bár Weöres Sándor egész tanulmányban számolt be arról, hogy hogyan születik a vers. Az élmény sem mindig egy, az élmények összegyűlnek. Nagyon friss élményt versbe tördelni nagyon nehéz, hiszen az anyag még forrong. Az írás maga valami pompás dolog, az egy kicsit időn kívüli állapot is, kicsit semleges, de ugyanakkor nem is az. Nagy nyugalmat igényel. A magyar lírában él egy olyan legenda, hogy Petőfi rögtön leült, vette a ceruzát és írt. Lehetséges, hogy ez nála sem úgy ment. Az emberben ugyanis sorok, dallamok, sortöredékek élnek, és különös kegyelem folytán talán ilyenekből áll össze a vers. Az utolsó simítások mindig nagyon fontosak, bár van, amikor el is ronthatják a verset. Minden vers másképpen jön. Az író embernek magával és a világgal kell megmérkőznie, de azon fölül a nyelvvel is. Időbe telik, amíg az adekvát formát megtalálja.

- *A formai sokszínűség már az első olvasásra is feltűnik. Megmarad ez a szándék továbbra is?*

- Ez rajtam kívül mozgó „szándék”, nem is biztos, hogy engem mozgat. Talán azzal kellene szembenézni, hogy vannak a világlírában igen komoly hagyományai. De a magyar lírában is, amelybe beletartozik Babits, József Attila vagy Füst Milán. Úgy érzem, hogy annak az avantgárdnak, amely a század elején, a 10-es, 20-as években tombolt, annak már vége van. Ki lehet találni a lettrizmust, a kalligrammatikus verseket is fel lehet melegíteni, de ezáltal a költészet lényegéhez közelebb nem jutunk, legföljebb a költészet további szétveréséhez vagy széteséséhez.

- *Mostanában új műfajként tűnnek fel az erdélyi irodalomban a „négykezesek”, esetenként a „hatkezesek”. Ezt lehet tréfásan, játékként művelni, mint a Tompa Gáborral írt „kétkézesek”-ben, vagy komolyabb formában, mint a Romániai magyar négykezesek című kötetben Tompa Gábor és Visky András. Hogyan született az ötlet, és hogyan lett ebből költészet?*

- Meglehet, nagyon távolról kezdem ezt a választ... De majd csak elcacskaringózhat valamerre... Mert hát a költői játszadozásnak, ugye, meglehetősen régi hagyományai is vannak: nem egy közülük immár messzemenően kodifikálódott az európai líra tradícióiban... Gondolok itt elsősorban a provanszál trubadúrköltészet egymásnak válaszoló énekeire, verses, sőt: versengő vetélkedéseire. A középkorban eléggé elterjedt gyakorlat lehetett az ilyen tudós játszadozás – Dante és Cino da Pistoia kapcsolatára utalnék. Egyszóval: az egymásnak felelgető költői episztolák, rimes levelezések sem ritkák. Még a magyar literatúrában sem! De nem is a jó öreg Gvadányira és Béli Juliannára gondolok... Inkább a „kazinczyánerekre”... Meg aztán akadnak közösen megírt verseskötetek, még a romániai magyar irodalomban is – például Szilágyi Domokos és Palocsay Zsigmond *Fagyöngy* című könyve. Igaz, abban autonóm módon megírt különálló költemények rimelnek, válaszolgatnak egymásra... Ezért nem is annyira meglepőek számomra Tompa és Visky közösen költött „romániai magyar négykezesei”, amelyek valóban közös lélekkel kidolgozott, igen komoly ragyogású költemények. Többszerűek és egyediek. Megérthető tehát, hogy ezektől a súlyos fényű poémáktól természetszerűleg egyenesen a jóval könnyedebb, léhábbról játékos, talán kissé priapikus „balkezesekig” vezet a romániai magyar líra útja. Pontosabban a mi utunk, amelyen Tompával közösen tévelyedünk... Ami persze nem azt jelenti, hogy a Tompa Gábor és jómagam által közösen megírt és megírt versek sokszor komolytalannak tűnő játékos-

sága mögött semmi sem lapulhat. Esetleg pontosan a Semmi lapul mögöttük, de az ugrásra készen! Mert a „kétbalkezes” szonettek vannak. Mert léteznek vehemensen át-érezhető, szinte szétroppantó közös pillanatok, amikor a játék hirtelen elkomorodik, mondhatni: önnön tétjére, tétjeire bukkan a szóban. Legalábbis én így érzem. Nem tudom. Erről Tompát is meg kellene kérdezni... Másrészt valamiféle misztériumnak vélem azt, ahogyan a különálló ötletekből, sortöredékekből reményeink szerint való egységes vers lesz. Tulajdonképpen az írás folyamata a lényeges. Mert az, hogy ketten egy szonettet írnak, az talán mégsem újdonság. Nem a párhuzam kedvéért mondom, de József Attila és Illyés Gyula is mívelt ilyesmit... Már az antikvitásban is divatban volt a közös poétai játszadozás: Catullus és a barátja, Caius Licinius Calvus mintegy a saját örömlükre rendeztek kettesben sokszor hajnalig tartó versfirkálási, rögtönzési versenyt. Bizonyára kitűnően szórakoztak. Másrészt az ilyes „magánéleti”, mondhatni „civil” foglalatosság jól tesz a mindennapi irodalomnak. Magának a lírának is.

– *Vonzódik-e más műnemekhez? Megmarad a lírai önkifejezés lehetőségénél, vagy próbálkozik prózával, drámával is?*

– Más műnemek?... Hát nem könnyű válaszolnom, ugyanis én elsősorban meg-rögzött „versificator”-nak ismerem magam. Persze, voltak nekem egykoron, sihedernyi koromban prózai próbálkozásaim is... Afféle novellinók, kalandos avagy érzelmes történetecskék, még sci-fi is! Valamikor a hetvenes években. De szerencsére senki sem látta, senki sem láthatta őket: gyermekdedek, gyöngék valának. Örömmel jelenthetem, hogy elvesztek! Nem kell pirulnom érettük. Fönn... Majd a mennyei piederstálon... Esetleg a parnasszusi múzsák pendelye mellett... S habár valahol mélyen tán máig is foglalkoztat a prózáírás gondolata, tudom, érzem, hogy sohasem fogok én már prózát írni. Pedig néha szeretnék! Mert sok életem, s még több halálaim vagynak! De csak csodálom, szinte rettegve szeretem az igazi jó prózát, és a kitartóan, derűs nyugalommal, kiegyensúlyozottan pepecselő prózáírókat... Majdnem isteniek! Ha türelemmel és jól csinálják. De én nem tudnám. Az más szerzetesrend. Mint ahogyan a vers is külön szerzetesség: egy picit más a regulája, egy picit más az idegzete, mások az önsanyargatási módozatai. De bárminők a szerzetesrendek, végső soron mind a teljességért vannak, az egész álma élteti, kísérti meg valamennyit. Valami szép lehetetlenség. Így van rendjén. Ezért inkább én jobbra csak esszéket, néha tanulmányokat avagy afféle költői jegyzeteket írogatok. Azokat is csak olykor. Ha kell. Általában általam szerkesztett, válogatott, immár klasszikus költők kötetéhez aggatok prologokat vagy epilógokat, esetleg filozofi jegyzetanyagot.

– *Kik szerepelnek e filozofi jegyzetekben?*

– Villon, Lorca, Apollinaire, Ady, Pilinszky vagy a középkori latin himnikusok lírájáról már írtam... Meg másokról is: Catullusról, a goliárdokról, Petőfiről, Aranyról, Áprilyról, Dsidáról, József Attiláról és a kitűnő, a Marosvásárhelyen élt és ott alkotó Székely Jánosról, akit valamelyest a „mestereim” között tartok számon. Versrovatát, gyakorta gyalázott írói státusát és íróasztalát, úgy tűnik, én örököltem a vásárhelyi *Látó* redakciójában. Súlyos örökség. Egyre nehezebb... Talán azért, mert túl sokat olvasgattam az ő szigorú, remekbe szabott (tulajdonképpen filozófiai, sőt: etikai) esszéit, följegyzéseit. Platon, Augustinus és Pascal mellett, valahol Montaigne és Albert Camus között... Mert igazából a preszókratikusok, a középkoriak, Giordano Brunóék és az ún. „egzisztencialisták” érdekeltek akkortájt. Később már csak Borges... Megjegyzendő, hogy Babits, Cs. Szabó László, Deák Tamás, Illyés Gyula, Németh László, az említett

Székely János és Szerb Antal értekező prózáját még édesapám adta kezdetben tanács-talan kezembe... Később (úgy emlékszem, hogy nem szatmári baccalaureátus, hanem már kolozsvári, egyetemista éveimben) tanárnóm, Cs. Gyimesi Éva, Egyed Péter barátom (a hajdani Kritérion szerkesztője) és a még szatmári gyermekkoromból ismert, megszeretett Kányádi Sándor adtak számomra példát és különféle olvasmányokat. Mert bizonyos értelemben mindig mások is tanítottak olvasni... Azaz, az irodalmat újraolvasni! De könyveket küldött Románia fővárosa is, méghozzá az akkoriban Bukarestben élő igazi európeerek: Horváth Andor és Szász János révén... Gálfalvi György és Markó Béla pedig Vásárhelyről... Valamint a kolozsvári *Korunk* Szilágyi Júliája – az esszéírónak, irodalomkritikusnak, embernek, léleknek és afféle „szellemi anyukának” egyként kitűnő Julika... Akinek valamiképpen második fia volnék. Hosszú beszélgetések tanúskodhatnak erről... Különben Sartre- és Roland Barthes-szövegeket fordítottatott velem a *Korunk*. Ott és a *Napsugár* című gyermeklap vidám redakciójában tettem szert némi szerkesztői gyakorlatra. Mindezt azért mondtam el, mert mostanság mindenki az ún. „gyökereit”, kezdeti (esetemben: esszéírói) indíttatásait keresi, illetőleg arra hivatkozik, holott az irodalomban való lét, illetőleg maga az alkotás sem vezethető vissza holmi fogászatnak ható gyökérkezelésre... Az a fogászok avagy a műkertészek dolga. Lelkük rajta.

- *Vannak-e készülő művek alkotói műhelyében, vagy olyan tervei, amelyekről már beszélni lehet?*

- Terveimről talán még nehezebb szólanom, hiszen félek, hogy elszólom magam. Másrészt eme matériában az utóbbi időben még babonásabb lettem. Inkább hallgatnék... Ha mégis: jó volna még egy-két gyermekverskötetet megírni, legalább egy-könyvnyi esszét és néhány drámát, melyekkel még adós volnék nemcsak színházi „gyökereimnek”, hanem önmagamnak is... Nyilván még egypár „kései” avagy „öregkori” verseskötet is jól jönne... Az örök befejezhetetlenség is valamiféle teljességnek látszana akkor. Jelenleg ugyanis keveset írok, jobbára filozokodom: egy hajdani (1859 és 1927 között élt) marosvásárhelyi versificator költői hagyatékát rendezem, rendszerezem. Őt Lázary René Sándornak hívták... Én pedig harmincöt esztendő múltam, s Babits *In Horatium* című költeményére gondolva zenghetem immár örökkévaló himnuszát a „sohamegnemelégedésnek”...

Budapest, 1994. júl. 19.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván